

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 339.13

DOI: <https://doi.org/10.46644/2708-1834/2019-01.2>

Верхоглядова Н.І.

доктор економічних наук, професор,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Мардус Н.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

Verhoglyadova Nataliia

Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture

Mardus Nataliia

National Technical University "Kharkov Polytechnic Institute"

ПОСТУЛАТИ РОЗВИТКУ ОБ'ЄКТІВ І СИСТЕМ ТА ВІДПОВІДНІСТЬ ЦИМ ПОСТУЛАТАМ ПРОЦЕСІВ, ЩО ПРОТІКАЮТЬ НА ВНУТРІШНЬОМУ РИНКУ ТОВАРІВ

POSTULATES OF THE DEVELOPMENT OF OBJECTS AND SYSTEMS AND COMPLIANCE WITH THESE POSTULATES OF PROCESSES OCCURRING IN THE DOMESTIC MARKET OF GOODS

У статті висвітлено постулати розвитку об'єктів та систем, а також відповідність цим постулатам процесів, що протікають на внутрішньому ринку товарів. Сформовано класифікацію видових проявів розвитку за різними ознаками, в якій класифікаційні ознаки розташовані згідно з їхньою відповідністю постулатам розвитку, що дало змогу доповнити їх перелік класифікаційною ознакою «основа для забезпечення». Досліджено періодизація розвитку внутрішнього ринку товарів України. Запропоновано визначення розвитку внутрішнього ринку товарів як процесу кон'юнктурних та структурних зрушень у сукупності економічних відносин на внутрішньому ринку.

Ключові слова: постулат, процес, внутрішній ринок товарів, класифікація, забезпечення.

В статье освещены постулаты развития объектов и систем, а также соответствие этим постулатам процессов, протекающих на внутреннем рынке товаров. Сформирована классификация видовых проявлений развития по различным признакам, в которой классификационные признаки расположены в соответствии с их постулатами развития, что позволило дополнить перечень классификационным признаком «основа для обеспечения». Исследована периодизация развития внутреннего рынка товаров Украины. Предложено определение развития внутреннего рынка товаров как процесса конъюнктурных и структурных сдвигов в совокупности экономических отношений на внутреннем рынке.

Ключевые слова: постулат, процесс, внутренний рынок товаров, классификация, обеспечение.

In the article highlights the postulates of the development of objects and systems and the compliance with these postulates of the processes taking place in the domestic market of goods. Formed the classification of species manifestations of development on various grounds. Classification features are arranged according to their compliance with developmental stories. The list of classification fea-

tures "basis for provision" was supplemented. The periodization of the development of the domestic market of goods of Ukraine has been researched. The definition of the development of the domestic commodity market as a process of conjuncture and structural shifts in the aggregate of economic relations in the domestic market is formed. Development processes are manifested in changing the market equilibrium, occurring under the influence of changes in terms of commodity and money circulation, are cyclical, aimed at increasing the sustainability of the domestic market to destructive effects, requiring a certain stabilizing role of the state. According to the results of the study, it was found that under development, the cyclical process of changes in qualitative and / or quantitative nature is understood. This is due to the effect of internal and external factors that facilitate the transition of the object (system) from one state to another. The classification of the development of the internal market of goods on the basis of "the basis for ensuring change" has become further developed. The proposed classification allows to allocate imitative development, which takes place on the basis of the existing structure of the internal market of goods due to changes in its size, scales and proportions of elements and relationships between them. Also, the transformational development, which takes place on the basis of radical transformation (transformation) of the domestic market, which involves the change of the existing market structure and the list of elements of the market, is separated. Given the role played by the internal market of goods, one of the most important tasks is to ensure its development.

Key words: postulate, process, internal market, classification, provision.

Постановка проблеми. З огляду на роль, яку відіграє внутрішній ринок, існує нагальна потреба проведення досліджень, метою яких є саме розвиток внутрішнього ринку товарів. Базові положення дослідження розвитку різних об'єктів, утворень і систем щодо їх структури та механізму формуються за умови відмежування певних тенденцій економічного розвитку. Таке розуміння механізму розвитку внутрішнього ринку товарів може базуватися на конкретних постулатах, які, згідно з академічним тлумачним словником української мови, є таким твердженням, яке під час побудови наукової теорії приймають без доказів як вихідне. Особливо це актуально сьогодні, оскільки українська економіка змінює вектор розвитку в бік європейських ринків. А розвиток цивілізованого внутрішнього ринку товарів є запорукою стабільності та конкурентоспроможності економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток має безліч видових проявів, які розглядались у роботах таких науковців, як, зокрема, І. Богатирьов [1], Ю. Погорелов [2], Ю. Сурмін, В. Черненко, А. Івашина, Е. Коротков, В. Пономаренко, О. Тридід [3], Д. Євдокимова [4], В. Забродский, М. Кизим [5], А. Капліна [6], О. Ралко [7] І. Тюха [8], О. Грабельська, Н. Мала [9]. Під час розгляду змісту

розвитку між визначеннями окремих науковців, що вирізняються окремими деталями, можна провести певні паралелі. Це пов'язане з тим, що вони ґрунтуються на одному або декількох постулатах розвитку. Проте жодне визначення не охоплює всі постулати розвитку і може використовуватися для вирішення дослідницьких задач досить вузького діапазону, що потребує більш ретельного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є формування визначення розвитку внутрішнього ринку товарів з урахуванням відповідності процесів, що протікають на внутрішньому ринку товарів, постулатам розвитку.

Виклад основних результатів. Внутрішній ринок, як і будь-який об'єкт соціально-економічного характеру, має здатність до розвитку. Постулати розвитку об'єктів та систем, а також відповідність цим постулатам процесів, що протікають на внутрішньому ринку, наведені на рис. 1.

Як видно з рис. 1, постулату наявності певних змін (кількісного та/або якісного характеру) відповідають притаманним внутрішньому ринку товарів кон'юктурним та структурним зрушенням. Постулату переходу об'єкта (системи) з одного стану в інший, більш досконалий, відповідає притаманна внутрішньому ринку постійна зміна ринкової рівноваги.

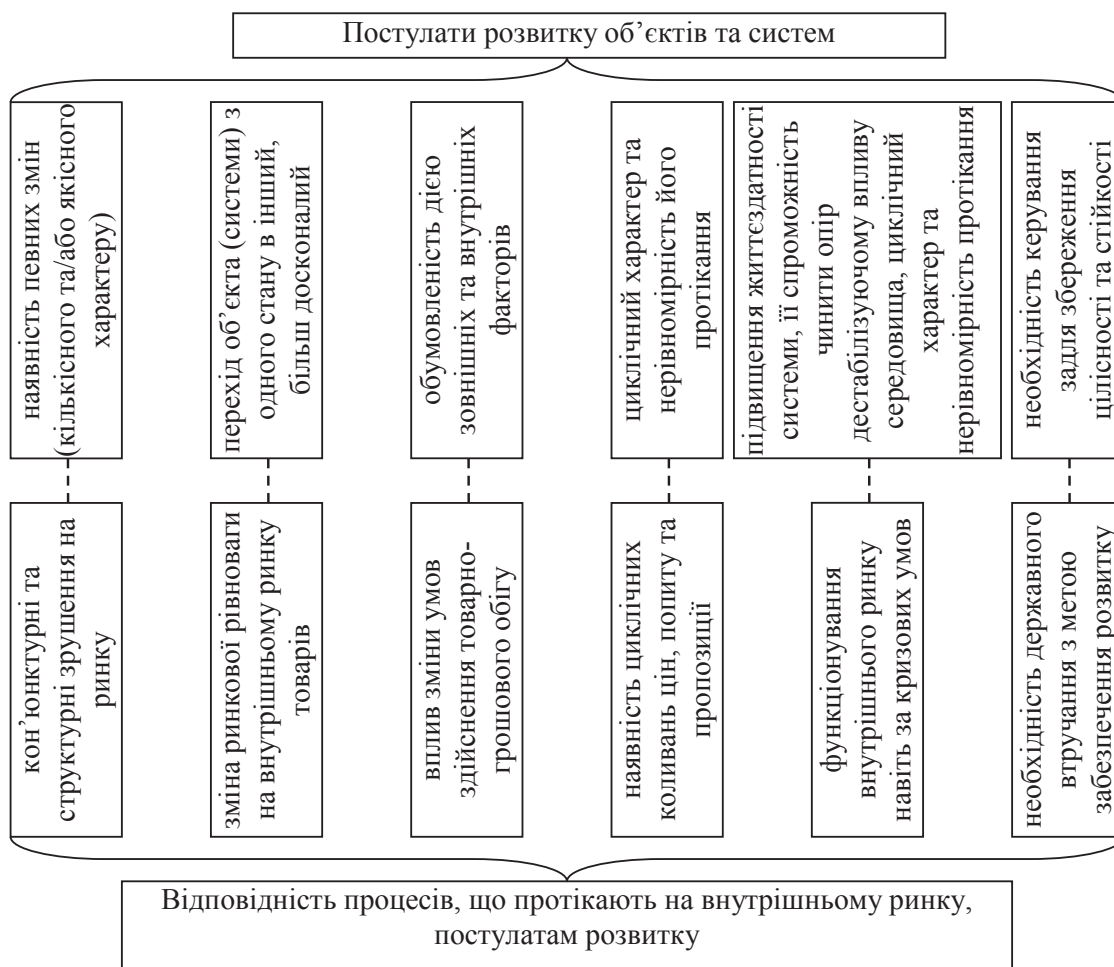

Рис. 1. Відповідність процесів, що протікають на внутрішньому ринку товарів, постулатам розвитку

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [1–9]

Постулату розвитку, що передбачає обумовленість дією зовнішніх та внутрішніх факторів, відповідає така характеристика процесів, як їх протікання під впливом зміни умов функціонування. Постулату розвитку щодо його циклічного характеру та нерівномірності протікання відповідає наявність на внутрішньому ринку товарів циклічних коливань цін, попиту та пропозиції. Постулату розвитку, внаслідок протікання якого забезпечується підвищення життєздатності системи та її спроможності чинити опір впливам середовища, відповідає такий процес внутрішнього ринку, як його функціонування навіть в кризових умовах. Постулату необхідності керування задля збереження цілісності та стійкості системи відповідає необхідність державного втручання з метою забезпечення розвитку внутрішнього ринку товарів.

Внутрішній ринок товарів в Україні розвивається досить суперечливо, а деякі його тенденції набули стійкого характеру і фактично визначають його сучасний стан. Основні етапи розвитку, які пройшов внутрішній ринок товарів в Україні, такі.

Перший етап (1991–1994 роки) характеризується такими умовами функціонування розвитку внутрішнього ринку товарів України: руйнація усталених виробничих зв'язків, розпад продуктивних сил та руйнація інтелектуального потенціалу країни, відтік коштів із виробничого сектору до сфери обігу, спад виробництва та зниження обсягів випуску готової продукції, скорочення обсягів ВВП, лібералізація економічних процесів відкриття кордонів та отримання доступу до ринків інших країн, недосконалість грошової політики та нестабільний

валютний курс. Першому етапу притаманна така характеристика розвитку внутрішнього ринку товарів: гіперінфляція, зниження сукупного попиту та пропозиції, зростання частки бартерних операцій на ринку та розширення тіньового сектору економіки, перебування інституційної структури ринку в стадії реформування.

Другий етап (1996–1999 роки) характеризується такими явищами: зменшення рівня інфляції, активна протидія кризовим явищам, скорочення темпів падіння ВВП, вповільнення спаду виробництва, переорієнтація торговельних зв'язків українських підприємств на зовнішні ринки. Розвиток внутрішнього ринку товарів характеризується такими явищами: скорочення пропозиції продукції вітчизняних галузей (галузей обробної промисловості), зниження рівня купівельної спроможності резидентів ринку, економічне зростання внутрішнього ринку, що забезпечили галузі, що здійснювали імпортозаміщення на внутрішніх галузевих ринках, насичення внутрішнього ринку продовольчих товарів вітчизняного виробництва та ринку товарів тривалого використання іноземного виробництва.

Третій етап (2000–2004) характеризується такими явищами: початок економічного зростання, сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура, збільшення обігових коштів підприємств, збільшення внутрішнього платоспроможного попиту та визначення стабільних умов діяльності малого та середнього бізнесу. Розвиток внутрішнього ринку характеризується такими явищами: підвищення цінової конкурентоспроможності економіки; зменшення бартерних операцій і частковий вихід економіки з тіні; розвиток галузей переробної промисловості, що виготовляли товари кінцевого споживання.

Четвертий етап (2005 р. – середина 2008 р.) характеризується такими явищами: зменшення залежності економіки України від кон'юнктури зовнішнього ринку, початок кредитування в іноземній валюті, зростання обсягу надходження іноземної валюти на внутрішній ринок, зміцнення гривні як чинника зростання купівельної

спроможності резидентів внутрішнього ринку. Розвиток внутрішнього ринку характеризується такими явищами: стабільність внутрішнього ринку, зростання сукупного попиту на внутрішньому ринку, зниження імпортних митних бар'єрів, що привело до масового заповнення внутрішнього ринку іноземними товарами та переходу вітчизняних підприємств у тіньовий сектор.

П'ятий етап (середина 2008 р. – 2009 р.) характеризується такими явищами: вплив на економіку фінансово-економічної кризи, обмеження джерел збільшення доходів домогосподарств і підприємств, стрімке падіння ВВП, погіршення сальдо зовнішньоторговельного балансу. Характеристика розвитку внутрішнього ринку товарів така: падіння попиту на внутрішньому ринку на товари вітчизняного виробництва, зменшення обсягів внутрішнього ринку.

Шостий етап (2010–2013 рр.) характеризується такими явищами: посткризове зростання економіки, відтворення докризової динаміки зростання експорту, стабілізація стану економічного зростання. Характеристика розвитку внутрішнього ринку така: тенденція до постійного зниження питомої ваги на внутрішньому ринку товарів вітчизняного виробництва.

Сьомий етап (2014–2016 рр.) характеризується такими явищами: падіння економіки, скорочення фізичних обсягів ВВП, пов'язане зі складною внутрішньополітичною ситуацією, стрімке падіння валютного курсу. Характеристика розвитку внутрішнього ринку товарів така: падіння платоспроможного попиту, поступове підвищення цін, насичення ринку імпортованими товарами.

Восьмий етап (2017 р. – сьогодні) характеризується такими явищами: незначне зростання ВВП, зростання рівня оплати праці поряд зі зростанням тарифів на ЖКП, переважання імпорту над експортом, нестабільність національної валюти. Характеристика розвитку внутрішнього ринку товарів така: суттєві зміни цін на товари, імпортозаміщення ринку, зниження платоспроможного попиту.

Отже, розвиток внутрішнього ринку товарів є складним і динамічним процесом, що відбувається за умов трансформаційних змін національної економіки під впливом низки екзогенних та ендогенних чинників.

Першому постулату розвитку, який передбачає наявність певних змін (кількісного та/або якісного) характеру відповідають такі класифікаційні ознаки, як «спрямованість змін», «кількісна характеристика змін» та «тривалість змін». Залежно від спрямованості змін традиційно виділяють екстенсивний розвиток, який ґрунтується переважно на кількісних змінах, тобто є наслідком залучення зростаючої кількості ресурсів та розширення на цій основі масштабів діяльності об'єкта (в цьому разі внутрішнього ринку товарів), та інтенсивний розвиток, основою якого є переважно якісні зміни, підґрунтям яких є нововведення та їх широке використання.

Залежно від кількісної характеристики змін виокремлюють прогресивний, депресивний, пульсуючий та незмінний розвиток. Відносно до такого об'єкта розвитку, як внутрішній ринок товарів, прогресивний та депресивний вид розвитку є антонімічними поняттями, які відображають його розширення, зростання масштабів здійснення товарно-грошових операцій, збільшення кількості укладених угод та обсягів товарообігу або навпаки. Пульсуючий розвиток внутрішнього ринку відповідає послідовним періодичним коливанням значень кількісних показників, що його характеризують. Щодо незмінного розвитку, то він характеризується постійністю значень кількісних показників, що характеризують стан ринку.

Другому постулату розвитку, що передбачає перехід об'єкта (системи) з одного стану в інший, більший досконалий, відповідають класифікації за ознаками «перебіг змін», «тривалість змін», «масштаб і складність об'єкта» та «базис забезпечення змін». За ознакою «перебіг змін» можна виокремити еволюційний та революційний розвиток. Еволюційний розвиток відзначається кількісними та якісними змінами, що здійснюються поступово, а революційний – стриб-

коподібним переходом від одного стану до іншого. За тривалістю прийнято розрізняти довготривалий, середньотривалий та короткотривалий розвиток. Відносно масштабів і складності об'єкта можна виділити індивідуальний та загальний розвиток.

Стосовно внутрішнього ринку товарів, то індивідуальний розвиток передбачає здійснення кількісних та якісних перетворень, що стосується якогось окремого елементу внутрішнього ринку, а загальний – змін, що мають відношення до внутрішнього ринку загалом.

Пропонуємо доповнити класифікацію розвитку ознакою «базис забезпечення змін». Залежно від того, що покладене в основу розвитку, може бути виділено наслідувальний розвиток, що відбувається на основі наявної структури внутрішнього ринку товарів за рахунок зміни його розмірів, масштабів та пропорцій елементів та зв'язків між ними, та трансформаційний розвиток, що відбувається на основі докорінної перебудови (трансформації) внутрішнього ринку, що передбачає зміну наявної структури ринку та переліку елементів ринку.

Третьому постулату розвитку, відповідно до якого цей процес обумовлюється дією зовнішніх та внутрішніх факторів, відповідають такі класифікаційні ознаки: «джерело змін», «узгодженість із зовнішнім середовищем», «рівень невизначеності» та «характер змін». Залежно від того, які фактори (внутрішні або зовнішні) мають визначальний вплив на перебіг розвитку як процесу, можна виділити внутрішній (ендогенний, який обумовлений переважно впливом внутрішніх факторів) та зовнішній (екзогенний, який обумовлений переважно впливом зовнішніх факторів) розвиток. Залежно від того, наскільки узгодженим зі змінами у зовнішньому середовищі є розвиток, можна говорити про синхронізований (за умови його узгодженості із зовнішнім середовищем) або десинхронізований (якщо розвиток не узгоджується з ним).

Щодо рівня невизначеності, то розвиток як процес може бути детермінованим (чітко визначеним), стохастичним (набувати ймовірнісного характеру, який, втім, піддається прогнозуванню з певним ступенем

точності) та біфуркаційним (непередбачуваним). Залежно від того, яким є характер змін, виокремлюють творчий та імітаційний види розвитку. При цьому творчий розвиток будь-якого об'єкта або системи (зокрема, внутрішнього ринку товарів) відбувається за рахунок здебільшого інноваційних факторів, тоді як імітаційний відбувається за рахунок інвестиційних факторів.

Постулату розвитку, згідно з яким він є циклічним процесом, що відбувається нерівномірно, відповідають класифікаційні ознаки «динаміка змін» та «період здійснення змін».

Залежно від динаміки змін розвиток може бути розміреним або хвилеподібним, тоді як

залежно від розгляду ринку в певному періоді доцільно виокремлювати ретроспективний (розвиток, що відбувався в минулому), поточний (розвиток, що відбувається нині) та перспективний (розвиток, який буде відбуватися в майбутньому).

Постулату розвитку, згідно з яким він приводить до підвищення життєздатності системи та її спроможності чинити опір дестабілізуючому впливу середовища, відповідає класифікація розвитку за «ступенем адаптивності» та «узгодженістю змін». Залежно від ступеня адаптивності розрізняють конвергенційний (адаптивний), дивергаційний (слабко адаптивний), випереджаючий (превентивний) розвиток.

Таблиця 1

Класифікація видових проявів розвитку

Постулат розвитку	Класифікаційна ознака	Видові прояви розвитку
Розвиток передбачає наявність певних змін (кількісного та/або якісного характеру).	Спрямованість змін.	Екстенсивний, інтенсивний, змішаний.
	Кількісна характеристика змін.	Прогресивний, дегресивний, пульсуючий, незмінний.
	Тривалість змін.	Довготривалий, середньотривалий, короткотривалий.
Завдяки розвитку відбувається перехід об'єкта (системи) з одного стану в інший, більш досконалий.	Перебіг змін.	Еволюційний, революційний.
	Базис забезпечення змін.	Наслідувальний, трансформаційний.
	Масштаб і складність об'єкта.	Індивідуальний, загальний.
Процес розвитку обумовлюється дією зовнішніх та внутрішніх факторів.	Джерело змін.	Внутрішній (ендогенний), зовнішній (екзогенний).
	Узгодженість із зовнішнім середовищем.	Синхронізований, десинхронізований.
	Рівень невизначеності.	Детермінований, стохастичний, біфуркаційний.
	Характер змін.	Творчий, імітаційний.
Розвиток є циклічним процесом, що відбувається нерівномірно.	Динаміка змін.	Розмірений, хвилеподібний.
	Період здійснення змін.	Ретроспективний, поточний, перспективний.
Завдяки розвитку підвищується життєздатність системи, а також її спроможність чинити опір дестабілізуючому впливу середовища.	Ступінь адаптивності.	Конвергенційний (адаптивний), дивергаційний (слабко адаптивний), випереджаючий (превентивний).
	Узгодженість змін.	Фронтальний, різноспрямований.
Розвиток має бути керованим, щоб зберегти цілісність і стійкість системи.	Уявлення суб'єкта про стан об'єкта розвитку.	Плановий, ситуативний.
	Можливість управління.	Керований, слабко керований, некерований.

Джерело: систематизовано, доповнено авторами

В табл. 1 наведено класифікацію видових проявів розвитку за різними ознаками, в якій класифікаційні ознаки розташовані відповідно до їхньої відповідності постулатам розвитку, що дало змогу доповнити їх перелік класифікаційною ознакою «основа для забезпечення».

Залежно від узгодженості змін розвиток може бути фронтальним, коли зміни за всіма елементами ринку товарів є узгодженими та сприяють підвищенню стійкості внутрішнього ринку до зовнішніх впливів, або різноспрямованим, коли зміни за елементами суперечать одна одній, що призводить до дестабілізації ситуації на ринку.

Останньому постулату, згідно з яким розвиток має бути керованим, відповідають класифікаційні ознаки «уявлення суб'єкта про стан об'єкта розвитку» з виокремлення планового та ситуативного розвитку, «можливість управління», за якою можна виділити керований, слабко керований та некерований розвиток внутрішнього ринку.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що під розвитком потрібно розуміти циклічний процес змін якісного та/або кількісного характеру, що обумовлено дією внутрішніх та зовнішніх факторів, які сприяють переходу об'єкта (системи) з одного стану в інший, що потребує належного керування задля збереження цілісності та стійкості цього об'єкта або системи.

З урахуванням відповідності процесів, що протікають на внутрішньому ринку товарів, постулатам розвитку сформовано визначення розвитку внутрішнього ринку товарів як процесу кон'юнктурних та структурних зрушень у сукупності економічних відносин на внутрішньому ринку, що виявляються у зміні ринкової рівноваги, відбуваються під впливом змін умов здійснення товарно-грошового обігу та мають циклічний характер, спрямовані на підвищення стійкості внутрішнього ринку до деструктивних впливів, що потребує певної стабілізуючої ролі держави.

Набула подальшого розвитку класифікація розвитку внутрішнього ринку товарів за ознакою «базис забезпечення змін», що дає змогу залежно від того, що покладене в основу розвитку, виділяти наслідувальний розвиток, який відбувається на основі наявної структури внутрішнього ринку товарів за рахунок зміни його розмірів, масштабів та пропорцій елементів і зв'язків між ними, та трансформаційний, який відбувається на основі докорінної перебудови (трансформації) внутрішнього ринку, що передбачає зміну наявної структури ринку та переліку елементів ринку. З огляду на те, яку роль відіграє внутрішній ринок товарів, одним з найбільш пріоритетних завдань є забезпечення його розвитку.

Список літератури:

1. Богатирьов І. Управління розвитком підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. : 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Київ : КНЕУ, 2004. 20 с.
2. Погорелов Ю. Развитие предприятия: понятия та виды. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36617/21-Pogorelov.pdf?s>
3. Пономаренко В., Тридід О., Кизим М. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи : монографія. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2003. 328 с.
4. Євдокимова Д. Державне регулювання економічного розвитку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія». Київ, 2002. 20 с.
5. Забродский В., Кизим Н. Развитие крупномасштабных экономико-производственных систем. Харьков : Бизнес-Информ, 2000. 72 с.
6. Капліна А. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2012. № 24 (II). С. 57–63.
7. Ралко О. Еволюція поняття «організаційний розвиток підприємства». *Наук. праці НУХТ*. 2010. № 36. С. 38–41.
8. Тюха І. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_14
9. Мала Н., Грабельська О. Стратегічне планування економічного розвитку підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 767. С. 45–51.

References:

1. Bohatyrov I. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.06.01 «Ekonomika, orhanizatsiia i upravlinnia pidpriemstvamy». Kyiv: KNEU, 2004. 20 s.
2. Pohorielov Yu. Rozvytok pidpriemstva: poniattia ta vydy. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/36617/21-Pogorelov.pdf?s>
3. Ponomarenko V., Trydid O., Kyzym M. Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy: monohrafiia. Kharkiv: VD «INZhEK», 2003. 328 s.
4. Ievdokymova D. Derzhavne rehuliuвання ekonomichnoho rozvytku: avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: spets. 08.01.01 «Ekonomichna teoriia». Kyiv, 2002. 20 s.
5. Zbrodskyi V., Kyzym N. Razvytye krupnomasshtabnykh ekonomyko-proyzzvodstvennykh system. Kharkov: Byznes-Ynform, 2000. 72 s.
6. Kaplina A. Poniattia «rozvytok» u katehorialnomu aparati teorii rozvytku. *Ekonomika Menedzhment Pidpriemnytstvo*. 2012. № 24 (II). S. 57–63.
7. Ralko O. Evoliutsiia poniattia «orhanizatsiinyi rozvytok pidpriemstva». *Nauk. pratsi NUKhT*. 2010. № 36. S. 38–41.
8. Tiukha I. Sotsialno-ekonomichni rozvytok pidpriemstva: sutnist ta vydovi proiavy. *Efektivna ekonomika*. 2012. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_14
9. Mala N., Hrabelska O. Stratehichne planuvannya ekonomichnoho rozvytku pidpriemstva. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. 2013. № 767. S. 45–51.